

LEKCJA VII

II. 2. 4)

NEOLOGIZM

WYRAZ NOWO UTWORZONY ZGODNIE Z NORMAMI SŁOWOTWÓRCZYMI, OBOWIĄZUJĄCYMI W DANYM JĘZYKU ZWYKLE NA PODSTAWIE SŁÓW ZNAJDUJĄCYCH SIĘ JUŻ W OBIEGU.

POJAWIA SIĘ W JĘZYKU OGÓLNOPOLSKIM (NAJCZĘŚCIEJ POTOCZNYM) LUB W POETYCKIM.

PRZYKŁADY NEOLOGIZMÓW POETYCKICH

1. LEŚMIANIZMY – NEOLOGIZMY BOLESŁAWA LEŚMIANA

DUSIOŁEK, ŚNIGROBEK, LUDZIEŃKI, DZIEJBA, TRUPIĘGI

FUNKCJA: PRECYZYJNE PRZEDSTAWIENIE ŚWIATA POETYCKIEJ WYOBRAŹNI, STWORZENIE SPECYFIKI I INDYWIDUALIZMU JĘZYKA AUTORA.

INNI TWÓRCY NEOLOGIZMÓW:

W POEZJI: JULIAN TUWIM, MIRON BIAŁOSZEWSKI, CYPRIAN K. NORWID, FUTURYŚCI

W PROZIE: WITOLD GOMBROWICZ, STANISŁAW LEM, STEFAN ŻEROMSKI

PRZYKŁADY NEOLOGIZMÓW W JĘZYKU POTOCZNYM I OFICJALNYM

1. SIEMA, NARA, SPOKO, PIESEŁ, ZAPODAĆ

FUNKCJA: NAZYWANIE NOWYCH RZECZYWISTOŚCI, OKREŚLANIE ELITARNOŚCI WŁASNEJ FORMY WYRAZU.

2. PROGRAMISTA, PRZEGLĄDARKA, NIEDZIELNY KIEROWCA

FUNKCJA: NAZYWANIE NOWEJ RZECZYWISTOŚCI W CELACH UŻYTKOWYCH

ARCHAIZM

ELEMENT JĘZYKOWY POCHODZĄCY Z MINIONEJ EPOKI HISTORYCZNEJ, KTÓRY WYSZEDŁ Z POWSZECHNEGO UŻYCIA M.IN. NA SKUTEK ZASTĄPIENIA GO PRZEZ INNY ELEMENT.

STYLIZACJA NA JĘZYK DAWNEJ EPOKI NAZYWANA JEST ARCHAIZACJĄ.

[O ARCHAIZACJI SZERZEJ W MATERIAŁACH DO LEKCJI II I W PREZENTACJI O „BOGURODZICY”]

ZDROBNIENIA

[INACZEJ: DEMINUTIWA]

WYRAZ POCHODNY O ZNACZENIU, KTÓRE W PORÓWNANIU ZE ZNACZENIEM WYRAZU PODSTAWOWEGO **MINIATURYZUJE NAZWANE ZJAWISKO, OKREŚLAJĄC W TEN SPOSÓB JEGO WŁAŚCIWOŚCI LUB WYRAŻAJĄC EMOCJONALNA OCENĘ MÓWIĄCEGO.**

SŁUŻY FUNKCJI EKSPRESYWNEJ I MA NAJCZĘŚCIEJ ZABARWIENIE POZYTYWNE.

OD JEDNEGO WYRAZU PODSTAWOWEGO MOŻNA UTWORZYĆ SZEREG ZDROBNIENI.

PRZYKŁADY ZDROBNIENÍ

- DOMEK, JABŁUSZKO, RZECZKA [RZECZYWISTOŚĆ MINIATUROWA]
- MAMUSIA, DZIECINKA, MISIO [SPIESZCZENIA]
- POLACZEK, ŻYDEK [OKREŚLENIA POGARDLIWE]
- CHLEBUŚ, KAWKA, FACECIK, STOSUNECZKI [OKREŚLENIA IRONICZNE]
- KUKUŁECZKA, Z RANKA, STOKROTKA, SŁONKO [UŻYTE W JĘZYKU REGIONALNYM TRACĄ CZĘSTO ZNACZENIE ZDROBNIENIA]

ZGRUBIENIA

[INACZEJ: AUGMENTATIWA]

WYRAZ POCHODNY, KTÓRY INTENSIFYKUJE PEWNE CECHY ZNACZENIOWE WYRAZU PODSTAWOWEGO I ZWYKLE WYOLBRZYMIA NAZYWANE ZJAWISKO, WSKAZUJĄC W TEN SPOSÓB NA JEGO WŁAŚCIWOŚCI LUB TEZ ŚWIADCZĄC O EMOCJONALNYM ZAANGAŻOWANIU MÓWIĄCEGO.

W FUNKCJI EKSPRESYWNEJ MA NAJCZĘŚCIEJ ZABARWIENIE PEJORATYWNE.

PRZYKŁADY ZGRUBIEŃ

- OBDARTUS, GRUBAS, STARUCH, TŁUŚCIOCH [OKREŚLENIA POGARDLIWE LUB RUBASZNE]
- CHŁOPACZYSKO, NOCHAL, CHŁOPCZYCA, DOMISZCZE [OKREŚLENIA Z ODCIENIEM NEGATYWNYM]
- PSISKO, KOCISKO [OKREŚLENIA WYRAŻAJĄCE SYMPATIE]

METAFORA

WYRAŻENIE, W KTÓREGO OBRĘBIE NASTĘPUJE ZAMIERZONA PRZEMIANA ZNACZEŃ SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA NIE SŁÓW.

NOWE ZNACZENIE KSZTAŁTUJE SIĘ ZAWSZE NA FUNDAMENCIE DOTYCHCZASOWYCH ZNACZEŃ.

W ODCZYTANIU ZNACZENIA METAFORY JEST ISTOTNY KONTEKST, W KTÓRYM SIĘ ZNAJDUJE.

METAFORY POJAWIAJĄ SIĘ W RÓŻNYCH RODZAJACH WYPOWIEDZI, CHOĆ UZNAWANE SĄ ZA SZCZEGÓLNE ZNAMIEŃ STYLU ARTYSTYCZNEGO.

METAFORY POTO CZNE

ZACHÓD SŁOŃCA, BIEG WYDARZEŃ, ŹRÓDŁO DOCHODÓW, RACHUNEK SUMIENIA, GORĄCY SPÓR

RODZAJE METAFOR W JĘZYKU POETYCKIM I NIE TYLKO

1. **ANIMIZACJA** (OŻYWIEŃ) – NADANIE CECH ISTOTY ŻYWEJ PRZEDMIOTOM I ZJAWISKOM NIEOŻYWIONYM – „OKRĘT ZRYWA SIĘ Z WĘDZIDŁA, NURKUJE W PIENISTEJ ZAMIECI”
2. **PERSONIFIKACJA** (UOSOBIEŃ) – NADANIE CECH TYPOWO LUDZKICH PRZEDMIOTOM, ZWIERZĘTOM CZY ZJAWISKOM – „KSIĘŻYC POWIEDZIAŁ: DOBRANOC!”
3. **METONIMIA** – ZASTĄPIENIE WYRAZU INNYM, KTÓRY POZOSTAJE Z NIM W ZWIĄZKU – „SKRZYŃKA” ZAMIAST „TRUMNA”
4. **SYNEKDOCHA** – POLEGA NA ZASTĄPIENIU WYRAZU OGÓLNEGO WYRAZEM OZNACZAJĄCYM JEGO CZĘŚĆ LUB ODWROTNIE „A PO TYCH MAKACH SZEDŁ ŻOŁNIERZ I GINAŁ” (WIELU)
5. **PERYFRAZA** (OMÓWIENIE) – ZASTĄPIENIE KRÓTKIEGO OKREŚLENIA OKREŚLENIEM ROZBUDOWANYM – „UJAŁ JĄ SEN ŻELAZNY, TWARDY, NIEPRZESPANY” (ŚMIERĆ)

POWTÓRZENIA

CO NAJMNIEJ DWUKROTNE UŻYCIE WYRAZU LUB GRUPY WYRAZÓW W BLISKIM SĄSIEDZTWIE.

RODZAJE POWTÓRZEŃ

1. **ANAFORA** – POWTÓRZENIE NA POCZĄTKU FRAZY (WERSU, ZDANIA, STROFY) –

„CZŁOWIEK CZŁOWIEKOWI WILKIEM
LECZ TY SIĘ NIE DAJ ZWILCZYĆ
CZŁOWIEK CZŁOWIEKOWI BLIŹNIM
Z BLIŹNIM SIĘ MOŻESZ ZABLIŹNIĆ”

2. **EPIFORA** – POWTÓRZENIE NA KOŃCU FRAZY –

„OTO MI LUDZKA PODŁOŚĆ KAŁEM W ŻRENICE BRYZGA, NIRWANO!
OTO SIĘ W ZŁOŚCI LUDZKIEJ BŁOCIE MA STOPA ŚLIZGA, NIRWANO!
OTO MIĘ WSTRĘT PRZEPEŁNIŁ, OHYDA MIĘ ZADUSZA, NIRWANO!
I W BÓLACH KONWULSYJNYCH TARZA SIĘ MOJA DUSZA, NIRWANO!”

RODZAJE POWTÓRZEŃ

3. **PARALELIZM SKŁADNIOWY** – WYSTĘPOWANIE POWTARZALNEJ KONSTRUKCJI ZDANIOWEJ LUB DŁUŻSZEJ FRAZY -

„JEŻELI ŻYCIE TAK NAS ODSAŁO
I NIE DOLECI ŻADNE WOŁANIE,
ODBIERZ NAM, PANIE, TEN PROCH - NIE CIAŁO,
ŚMIERĆ DAJ NAM, PANIE.
JEŻELI SKRZYDŁA DZIECI MALEŃKICH POOBCINAJĄ,
ZAMIENTĄ W KAMIENI,
ODBIERZ NAM ZIEMIĘ, SPOD STÓP PRZEKLĘTYCH,
W GLINĘ NAS ZAMIEŃ.”

PYTANIE RETORYCZNE

UŻYCIE FORMY PYTANIA NIE W CELU WYRAŻENIA WĄTPLIWOŚCI I UZYSKANIA ODPOWIEDZI, ALE DLA PODKREŚLENIA PRZEKONAŃ MÓWCY, KTÓRY PYTAJĄC ANGAŻUJE UWAGĘ SŁUCHACZA I APELUJE DO ICH WSPÓŁUDZIAŁU MOCNIEJ, NIŻ GDYBY WYPOWIADAŁ ZDANIA TWIERDZĄCE.

PRZYKŁADOWE PYTANIA RETORYCZNE

„PATRZ, JAKIE ORSZAKI

DARMOJADÓW ZA NIMI, KTÓRZY USTAWICZNYM

PRÓŻNOWANIEM A ZBYTKIEM JAKO WIEPRZE TYJĄ.

Z TEGO STADA, MNIEMACIE, ŻE SIĘ KTÓRY PRZYDA

DO POSŁUGI OJCZYZNY? JAKO TEN WE ZBROI

WYTRWA, KTÓREMU CZASEM I W JEDWABIU CIĘŻKO?

JAKO STRAŻ BĘDZIE TRZYMAŁ, A ON I W POŁUDNIE

PRZESYPIAĆ SIĘ NAUCZYŁ? JAKO STOS WYTRZYMAĆ

MA NIEPRZYJACIELOWI, KTÓRY USTAWICZNYM

PIJAŃSTWEM ZDROWIE STRACIŁ?”

RÓŻNE FORMY ZDAŃ

1. **APOSTROFA** — BEZPOŚREDNI ZWROT DO KOGOŚ — „LITWO! OJCZYZNO MOJA!”
2. **ANAKOLUT** — ZDANIE NIEPEŁNE, BEZSPÓJNIKOWE, BŁĘDNE POD WZGLĘDEM GRAMATYCZNYM — „DUCHA ZASIĘ ZOBACZYĆ STANOWIŁO DOSTOJNOŚĆ ZNAMIENITOŚĆ JAK W CYRKU GADAJĄCA FOKA”
3. **INWERSJA** — SZYK ODMIENNY OD NATURALNEGO — „ROZMOWY GWIAZD NA GAŁĘZIACH POZWÓL MI SŁYSZEĆ ZIELONYCH”
4. **ELIPSA** — POMINIĘCIE SKŁADNIKA ZDANIA, KTÓRY JEDNAK DAJE SIĘ ODTWORZYĆ Z KONTEKSTU — „CHMURY! DZREWA! W PŁOMIENIACH ZACHODU! CIĘŻAR WIOSNY JAK STUGŁÓW NAD SAMOTNĄ GŁOWĄ!”

RYMY

POWTARZAJĄCY SIĘ UKŁAD BRZMIENIOWY W ZAKOŃCZENIU WERSU, FRAZY, ZDANIA.

RODZAJE RYMÓW

1. **ŻEŃSKIE** — OBEJMUJĄCE SŁOWA ZBUDOWANE Z 2 LUB WIĘCEJ SYLAB. NAJPOPULARNIEJSZE W JĘZYKU POLSKIM.

ZGI-NĘ-ŁA — WZIE-ŁA; O-CZY — TO-CZY

2. **MĘSKIE** — OBEJMUJĄCE SŁOWA JEDNOSYLABOWE. BARDZO RZADKIE.

SPAŁ — GNAŁ, BRZÓZ — WIÓŻŁ

RODZAJE RYMÓW

1. **DOKŁADNE** — UTRZYMUJĄCE WYSOKIE PODOBIENSTWO GŁOSKOWE —

BAROKKO - MAROKKO

2. **NIEDOKŁADNE** — PODOBIENSTWO NIEKTÓRYCH GŁOSEK —

SZYBCIEJ - SKRZYPCE

RODZAJE RYMÓW

1. **ASONANS** – PODOBIENSTWO SAMOGŁOSKOWE

Ż[˙]**ABY** – I**LIADY** K**ONIE** – L**OSIE**

2. **KONSONANS** – PODOBIENSTWO SPÓŁGŁOSKOWE

WARG – **WRÓG** **DRESZCZE** – **SZCZODRY**

RODZAJE RYMÓW

1. PARZYSTY

ORSZULO MOJA WDZIĘCZNA, GDZIEŚ MI SIĘ **PODZIAŁA**?
W KTÓRĄ STRONĘ, W KTÓRĄŚ SIĘ KRAINĘ **UDAŁA**?

1. PRZEPLATAJĄCY

JESZCZE POLSKA NIE **ZGINEŁA**,
KIEDY MY **ŻYJEMY**.
CO NAM OBCA PRZEMOC **WZIEŁA**,
SZABLĄ **ODBIERZEMY**.

1. OKALAJĄCY

LEŻYSZ ZABITY I JAM TEŻ **ZABITY**,
TY - STRZAŁĄ ŚMIERCI, JA - STRZAŁĄ **MIŁOŚCI**,
TY KRWIE. JA W SOBIE NIE MAM **RUMIANOŚCI**.
TY JAWNE ŚWIECE, JA MAM PŁOMIEŃ **SKRYTY**.

ONOMATOPEJE

INACZEJ – WYRAZY DŹWIĘKONAŚLADOWCZE

SĄ TO ZARÓWNO WYRAZY OKREŚLAJĄCE DŹWIĘKI, JAK TEŻ IMITUJĄCE JE.

ONOMATOPEJE

1. TURKOTAĆ, ŚWISNAĆ, CHLUPOT, ZGRZYT
2. BUCH, KUKURYKU, MIAU, HU-HU, SSSS, KRA KRA, BRUM, PYK PYK, CYK CYK, BAAA, PRRR